

Asociace
pro mezinárodní
otázky
Association
for International
Affairs

Research Paper 4/2012

Nevraživé sousedství? Problémy současných česko-rakouských vztahů a jejich příčiny

—

Červen 2012

Nevraživé sousedství? Problémy současných česko-rakouských vztahů a jejich příčiny

—

Petr Bruna *Červen 2012*

Tato studie je nezávislou analýzou autora. Názory vyjádřené v textu nemusí být nutně stanoviskem Asociace pro mezinárodní otázky.

Shrnutí

- Vzájemná náklonnost Čechů a Rakušanů je na velmi nízké úrovni. Navzájem se oba národy řadí k nejméně oblíbeným sousedům. Průzkumy potvrzují dlouhodobou nevráživost, která je přizívována mediálně vděčnými a inscenovanými kauzami.
- Často opakovaná teze, že oba národy jsou historicky významně spřízněny, není oprávněná. Společná (a navíc často negativní) zkušenost z mnohonárodnostní monarchie byla překryta událostmi 20. století, kdy Češi a Rakušané stáli mnohdy na opačných válečných frontách, v odlišných aliančních uskupeních a společenských systémech. Přelomové okamžiky minulého století oba národy vnímají zcela odlišně.
- K mobilizaci voličů a k denunciaci protivníka je v Rakousku frekventovaný antikomunismus, zatímco v Česku antifašismus. Akceptace a přítomnost radikálních a populistických směrů odpovídá takto nastavenému diskurzu. V Rakousku je ve společnosti větší tolerance vůči pravicově populistickým proudům, v Česku zase vůči radikálně levicovému smýšlení. Oba postoje jsou na druhé straně hranice populisticky zneužívány.
- Bezesporu nejpalčivějším problémem byla v nedávné historii jaderná energie. Češi nelibě nesli mentorování a vměšování ze strany Rakouska. Nátlakové jednání Rakušanů podpořilo v ČR postavení příznivců jaderné energie a odborná diskuse přerostla v emotivní a nacionálně motivovanou.
- Z pohledu Čechů je rakouská zahraniční (a protijaderná) politika málo čitelná. Protijaderná politika slouží k mobilizaci voličů a nutně lavíruje mezi nesmiřitelností a nutným kompromisem. Vedle nekonzistentnosti je kritizováno rakouské pokrytectví, kdy Rakušané přes všechnu kritiku české energetické politiky jsou nuceni dovážet českou elektřinu.
- Druhou nejfrekventovanější otázkou jsou Benešovy dekrety. Neuzdravené historické křivdy jsou neustále připomínány a otravují atmosféru. Většina v obou společnostech odmítá přehodnotit své postoje a na tématu se snaží získat politické body nejen populisté.

Vymezení problému

Asociace pro mezinárodní otázky zpracovala v roce 2011 projekt, jehož cílem bylo získání empirických podkladů o smýšlení českých zahraničněpolitických elit.¹ Mezi více než 300 oslovených figurovali politici, vysocí úředníci, akademici, analytici a novináři. Jedním z tematických okruhů byla i problematika bilaterálních vztahů. Na otázku, nakolik je která země pro ČR významná, všichni respondenti bez výjimky jmenovali jako jednu z pěti zemí Německo. V případě SRN se zhodnotila ekonomická provázanost, vysoký kredit a důvěra země získané v poválečném vývoji a hospodářská, finanční i vojenská rozvaha, s níž země vystupuje na mezinárodním poli. S 86,7 % byly zmíněny Spojené státy, pro Česko významné nejen jako obchodní partner, ale zejména jako demokratická velmoc a vojenský garant české integrity. 82,7 % u Slovenska ukazuje na stále vřelé vztahy k zemi, s níž jsme 80 let tvořili společný stát. Polsko, nejpočetnější slovanský stát v regionu s velkým potenciálem ekonomického růstu bylo zaškrtnuto 74,7 % respondentů. Poté následuje propad o desítky procent a teprve s 38,7% na pátém místě skončilo Rusko, nevyzpytatelná euroasijská velmoc, výsostný dodavatel fosilních paliv do Evropy a země s modernizačním potenciálem. Teprve šestí v žebříčku se umístili Rakušané s 26,7 %. První desítku za nimi uzavírají Velká Británie, Francie, Izrael a Čína. Otázkou tedy je, zda by se země, která se vzhledem k objemu investic a obchodní výměny řadí k nejdůležitějším partnerům, neměla umístit výše, např. před Polskem a Ruskem.

S Rakouskem nás pojí staletí strávená ve společném soustátí, podobná kuchyně a minimálně v případě Vídně a Dolního Rakouska podobný životní styl a mentalita. Hospodářským významem i obecným přístupem k životu je nám Rakousko bezesporu bližší než Polsko a Rusko. Navzdory tomu se ve výše zmíněném výzkumu prokázala ještě ostřejší diskrepance mezi očekáváním a realitou při hodnocení kvality česko-rakouských vztahů. Na školní stupnici nejlépe dopadlo Slovensko se známkou 1,2, následované Německem a Polskem s hodnocením 1,6. Rakousko skončilo s 2,6 na stejném místě jako Turecko a Indie. Kromě Rakouska skončily všechny sousední státy Česka na prvních místech. Lze alespoň čekat zlepšení vztahů do budoucna? Dle respondentů ano, ale u Rakouska jsou hodnoty pozitivního očekávání - 52,5 % - nižší než u Číny nebo Ukrajiny a možnost zhoršení uvádí 41,3 %. To je dokonce nejvíce ze všech států, zatímco například u Polska, Slovenska nebo Chorvatska neočekává zhoršení vztahů ani 10 % tázaných. Mimo kontext zahraničněpolitických elit potvrdilo negativní postoj vůči Rakušanům v průzkumu CVVM v roce 2010 14 % Čechů, což je vysoké číslo ve srovnání se zeměmi regionu jako Německo nebo Polsko (7 %, resp. 4 %).²

Nutno podotknout, že negativní hodnocení existuje i v opačném směru. V Rakousku jsou ze sousedních států nejhůře hodnoceny Česko a Slovensko. V době před rozšířením EU v roce 2004 si Rakušané nejvíce přáli, zhruba ze 70 %, přistoupení Maďarska. Následovalo Slovensko s 60 % a až na chvostu žebříčku se umístily nástupnické státy Československa, jejichž členství v EU si přála pouze polovina Rakušanů.³ Ve stejném duchu mluví i Lidové noviny ve svém článku Češi a Rakušané: Nemáme se rádi. Pro jasné odmítnutí Čechů v EU

¹ <http://trendy.amo.cz/>

² http://www.lidovky.cz/foto.asp?foto1=APE3b7d29_domcrrak1.png

³ „Einstellung der ÖsterreicherInnen zur EU-Osterweiterung, SWS-Rundschau Heft (1/2001 41. Jahrgang), 73-80.

se vyslovilo plných 36 %, zatímco Slovensko si v Unii nepřálo 21 %, Maďarsko 12 % a Slovinsko 5 % Rakušanů.⁴

Negativní hodnocení nebrání oběma státům a národům čile obchodovat, navštěvovat se a seznamovat, ale někde v podvědomí jsou zakořeněny předsudky, které pramení z historie i událostí nejnovějších, recyklují se a zbytečně otravují atmosféru. Přitom všichni Češi samozřejmě nejsou rození zloději, kteří všude něco ukradnou, a Rakušané nejsou do jednoho pokrytci, kteří od nás musí kupovat elektřinu, ale vlastní jadernou elektrárnu si nepostaví a ostatním chtějí ve výstavbě zabránit.

Následující studie se proto věnuje problémům, v nichž tkví zárodky nedorozumění a předpojatosti, a snaží se navigovat citlivým terénem, kde se těžko argumentuje bez zjitřených emocí a s potřebnou mírou odstupu.

Konfliktní vnímání historie

Přestože se často mluví o historické spřízněnosti Čechů a Rakušanů, nemohu než nesouhlasit. Větší část uplynulého století byla prožívána a dnes je vnímána diametrálně odlišně. Prvním a ukázkovým příkladem dějinného mezníku, který ve vzpomínání obou národů vyvolává dojem, že se jedná o rozdílné události, je rok 1918. Češi oslavují 28. října vznik samostatného československého státu a naplnění staletých tužeb národa. Na rozdíl od nástupnického Československa se s Rakouskem jednalo jako s poraženým a byla mu vítěznými mocnostmi odebrána území, zakázáno spojení s Německou říší a upřeno právo na sebeurčení německy mluvících obyvatel převážně na českém území. Zatímco masarykovská „první republika“ je z dnešní perspektivy hodnocena velmi vysoko, jako demokracie se stabilním politickým a ekonomickým řádem, Rakušané připomínají nevyřešenou národnostní otázku v ČSR a na vlastní „první republiku“ rozhodně nevzpomínají s nadšením.

Odcizenost obou zemí dosáhla vrcholu během války. Okupace znamenala pro Čechy největší národní potupu a v plánech Třetí říše i ohrožení samotného základu národní existence. Rakušané z velké části Hitlerova vojska vítali a během válečných událostí se mohli těšit z nebývalé modernizace země. Na druhou stranu rakouští muži byli nuceni zažít hrůzy války, čehož byli čeští muži ušetřeni.

Konec druhé světové války prožívali Češi euforicky jako osvobození, kdežto říšské župy na území Rakouska byly dobyté, poraženy a rozděleny do okupačních zón. Navíc rozhodnutím československého vedení a spojenců o odsunu většiny německého obyvatelstva z obnoveného státu byla zasetá nenávisť, jež stále otravuje oboustranné vztahy.

Následující studená válka oddělila oba národy nejen mentálně, ale doslova fyzicky. S výjimkou krátkého období Pražského jara byly znemožněny jakékoli komunistickou stranou neposvěcené kontakty. Rakousko, zejména po odchodu okupačních vojsk a vyhlášení neutrality v roce 1955, zažilo nebývalé období stability a prosperity.

⁴ <http://www.lidovky.cz/cesi-a-rakusane-nemame-se-radi-dju>

Československo naopak muselo po 40 let snášet teror, stagnaci a vůbec celkové zaostávání za vyspělým světem.

Z předešlého historického nástinu si tedy můžeme představit, jaké komplikace mohou vyvstat při společné reflexi moderních dějin, které jsou pro dnešního občana nositelem identity. Jednoduše řečeno, dějiny čteme každý jinak a bereme si z nich odlišné poučení.

Úzce národní přístup k dějinám se odráží i v učebních materiálech pro žáky základních a středních škol, čímž se stereotypy generačně přenášejí a dochází k zacyklení předsudků. V článku o Čechách v knize *Memoria Austriae*⁵ vychází autoři z analýzy rakouských učebnic, nakolik a jakým způsobem se věnují české historii. Za příklad stojí téma odsunu. Odsunu včetně jeho prvotní divoké a krvavé fáze je věnována ve vybraných učebnicích značná pozornost, přičemž o předchozím období protektorátu bylo referováno minimálně nebo dokonce jako o „závětří“, kterému se válečné události vyhnuly.

České učebnice si nestojí o mnoho lépe. Jejich čtenář by mohl získat dojem, že Němci se v českém království objevili až na jeho sklonku, snažili se nejprve zabránit vzniku demokratického Československa a poté ho jakýmkoli prostředky zničit, což se jim nakonec podařilo. Spravedlivá odplata za spolčení se s Hitlerem a rozbití republiky přišla na konci války.

Vyprávění dějin v širším středoevropském kontextu by bylo přínosné, ale představuje tvrdý oříšek. Nejprve by osvětlení ředitelů a učitelů mělo dát najevo zájem a vytvořit poptávku po moderních učebnicích. Poté by vznikly společné projekty, na jejichž konci by byly nové učebnice. V neposlední řadě je potřeba učitelského personálu, který by byl ochotný a schopný s učebnicemi pracovat, ukázat v jasném světle zažitá historická mýty, nebát se poukazovat na temné stránky národních dějin a vidět je vůbec z širší perspektivy. A v nejlepším případě by za podobné projekty finančně zodpovídaly různé česko-rakouské fondy.

Antikomunismus vs. antifašismus

Významným fenoménem, který má také své kořeny v historii, je pocit ohrožení ze strany radikálních politických proudů a směrů v politice. Komunistické straně se v Rakousku nikdy nepodařilo z vlastních zdrojů získat větší moc. Sociálních demokratů v době monarchie i první republiky tihli k parlamentárním a kompromisním řešením. V „rudé“ Vídni se jim podařilo ukázat smysl pomalých, ale důsledných reformních cest. Komunistická strana si svým propojením se sovětskou mateřskou stranou a programem kolektivizace a zrušení soukromého vlastnictví získala nálepku vlastizrádné strany. Konzervativní, fašistická a později nacistická propaganda spojila obavu z komunismu s obecně strachem z „Východu“, odkud Rakušany nejprve ohrožovali Turci, poté obrozenecké snahy slovanských národů a nakonec bolševické Rusko. Až na pár výjimek, především ve Štýrsku a jeho hlavním městě Hradci, se komunisté ani dnes nemohou dočkat většího množství preferencí a mandátů. Naopak nacionalistická velkoněmecká tradice, během druhé republiky přetavená v Rakušanství a kulturní spřízněnost s Německem, si podržela znaky šovinismu a

⁵ Die Tschechen. *Memoria Austriae* II. Bauten, Orte, Regionen.

autoritářství. Tradice reprezentovaná stranou FPÖ, resp. BZÖ, získává body na vymezování se vůči imigrantům, obhajobě vlastní kultury a obraně národa. Výjimky nepředstavují ani projevy úcty hrdinům války, mezi nimiž často figurují příslušníci jednotek SS. Zvláště FPÖ disponuje značným mobilizačním potenciálem a stala se vedle konzervativců a socialistů třetí „lidovou“ stranou.

V českých zemích se naopak komunisté hned od založení v roce 1920 těšili značné podpoře. První a nadlouho poslední svobodné volby po válce v roce 1946 drtivě vyhráli, mj. díky kreditu Sovětského svazu a neschopnosti a zkompromitovanosti předválečných stran. Po 40 letech komunistického a 20 letech demokratického režimu dokáže komunistická strana stále oslovit až 15 % voličů. Straně pomáhá její opoziční charakter, zneužívání nejistot a frustrace občanů, opravdové levicové přesvědčení voličů či nostalgie. Mnozí mají svůj sociální vzestup spojený právě s komunistickou stranou a naopak svůj sociální pád s kapitalismem po roce 1989. Na druhé straně pravicový populismus a fašistické tendence v české společnosti nikdy příliš nezakořenily kvůli svému spojování s hitlerismem a nacismem, reprezentujících jedno z nejtemnějších údobí českých dějin.

Češi proto velmi citlivě reagují na stoupající preference pravicových populistů a nacionalistů v Rakousku, případně v Německu. Obava z revanšismu nebo v nejhorším případě války a okupace je stále přítomna a zneužívána. Ukázkovým příkladem byla výměna názorů nebo spíše urážek mezi bývalým sociálně demokratickým premiérem Milošem Zemanem a předsedou Svobodné strany Rakouska Jörgem Haiderem. V souvislosti s peticí Veto proti Temelínu iniciované představiteli FPÖ prohlásil Zeman, že svobodní jsou postfašisti, Haider rakouským politickým Černobylem a čím dříve se jich Rakušané zbaví, tím lépe.⁶ Vyvolal tím velké pobouření na rakouské politické scéně. Většina rakouských demokratů si bezpochyby myslí totéž, ale vzhledem k účasti svobodných na vládě dostala rakouská odpověď oficiální vyjádření prostřednictvím rakouského velvyslance v Praze nebo rakouské ministryně zahraničí. Haider kontroval tím, že označil Zemana za komunistu. Obě nálepky nejsou náhodné. Jejich smyslem bylo vyvolat averzi u svých spolustraníků, voličů a vůbec spoluobčanů vůči osobě na druhé straně hranic. Zeman i Haider použili denunciační nálepky s plným vědomím toho, že jsou emocionálně třaskavé a vyvolají žádoucí účinek.

Podobně lze interpretovat horlivý a domýšlivý krok české vlády vůči Rakousku v roce 2000, kdy se připojila k protirakouským „sankcím“. Místo střízlivého přístupu, respektování presumpce nevinny a nevměšování do vnitřních záležitostí se Česko připojením k bezvýznamným a bezzubým sankcím znemožnilo před svým sousedem a zmenšilo později manévrovací pole při jednání o JETE. Česko se v případě střízlivého přístupu mohlo odvolat na své pozitivní vystupování. Opět se ale ozval strach z revanšismu a potřeba moralisticky předhazovat německy mluvícím sousedům jejich neblahou historií a dát tím najevo moc, kterou Češi disponují. Morálně si Češi svoje připojení k sankcím odůvodnili tím, že staví hráz vzrůstajícím fašistickým tendencím v Evropě.

⁶ http://zpravy.rozhlas.cz/zpravy/zahranici/_zprava/24775?print=1

Cesta do Evropské unie

Výše byly popsány odlišné historické zkušenosti nasbírané v průběhu 20. století. Rozpadem sovětského impéria se vytvořila příležitost pro ideologicky nezatížené společné řešení problémů a svobodný výběr spojenců. Rakousko i Česko se rozhodli spojit svůj osud s Evropskou unií. Rakousko již v době podání přihlášky splňovalo vstupní kritéria a v makroekonomických ukazatelích předčilo mnohé členy. Česko si naopak muselo projít nepříjemnou transformací celého systému spojenou s vysokými náklady i sociálními dopady. Vstup Česka se tím za Rakouskem opozdil o bezmála deset let. Tento časový nesoulad sehrál svoji negativní roli. Rakousku, ještě jako nečlenu EU, se předjímala po pádu železné opony role prostředníka mezi znovu se vynořující střední Evropou a ekonomicky vyspělou Evropou. Geografická poloha a mnohonárodnostní tradice rakouské monarchie měly Rakousko vést k větší angažovanosti a otevřenosti v regionu střední Evropy.

Rakousko se však nabízené role nezhodilo ani tehdy, ani později v době přístupových jednání, a to z několika důvodů. Úspěšná éra neutrálního Rakouska na pomezí dvou mocenských bloků končila a Rakousko muselo samo přehodnotit a zaujmout stanoviska k dramatickým světodějným událostem. Také chyběla osobnost typu Bruna Kreiského, která by navíc za sebou měla jednoznačnou podporu vlády. A v neposlední řadě se země musela sama připravovat na členství v Unii, vyjednávat výjimky a kritéria a po vstupu se aktivně účastnit unijního života a hledat ve společenství své místo. Navíc hned v roce 1998 bylo Rakousku svěřeno předsednictví, což opět vyžadovalo koncentraci sil dovnitř EU, nikoliv směrem ke kandidátským zemím.

Regionální a sousedská politika byla odsunuta na druhou kolej, byla nekonzistentní a nepřesvědčivá. Počáteční euforie Čechů a Rakušanů ze znovu shledání po čtyřiceti, resp. osmdesáti letech odloučení, kdy Češi byli Rakušany nadšeně vítáni a Češi vášnivě nakupovali a navštěvovali galerie, netrvala moc dlouho. Bezprostřednost prvních kontaktů nebyla pravidelně pěstována ani institucionalizována. Z přímluvce a pomocníka, kterým Rakousko mohlo pro Čechy být, se vyvinulo v potížiistu, maximalistu a brzdu přístupových jednání.

Rakouské obstrukce: jádro a pracovní trh

Česko-rakouské vztahy byly v posledních 20 letech nejvíce poznamenány sporem o jadernou energii, konkrétně o jadernou elektrárnu Temelín. Jaderné reaktory postavené v Československu během 70. a 80. let byly tehdy výrazem modernity. Měly nahradit neefektivní tepelné elektrárny a snížit devastaci hnědouhelných a černouhelných oblastí v severních Čechách a na severní Moravě. Jako neuralgický ekologický problém vidí Češi v první řadě „měsíční“ krajiny na severu a jsou ochotni snést přítomnost jaderných elektráren, pokud se sníží těžba a spalování uhlí. Politici, představitelé ČEZ - jako dominantního energetického koncernu - i občané využívali stejný argument k umlčení odpůrců. Fakt, že elektřina z JETE nebyla využita ke snížení produkce v severních Čechách, ale k exportu, byla věc pro většinu podporovatelů v oné době neznámá.

Rakušané svým neústupným přístupem již od počátku 90. let prokázali netaktnost i neznalost. Nechtěli vidět, že Češi se více bojí znečištěného ovzduší a vody než nepravděpodobné jaderné nehody. Kritikou funkčnosti a bezpečnosti elektrárny snižovali Rakušané technologickou úroveň Československa, která jako jedna z mála zemí v Evropě má jaderné vědce na špičkové úrovni a dokáže si z velké části komponenty nejederné části vyrobit sama. Rakušané nerespektovali ani výsledky nezávislých komisí, které vícekrát zopakovali, že spojení amerického softwaru a sovětského „hardwaru“ nepředstavuje automaticky problém.⁷

Důslednost rakouských protijaderných aktivistů a politiků šla mnohdy na ostří nože. V roce 1993 odjela široká rakouská delegace do Washingtonu, aby v Kongresu lobbovala za neposkytnutí půjčky od investiční banky Exim pro firmu Westinghouse, která získala kontrakt na dostavbu JETE. V roce 2002 si najala hornorakouská platforma teatrálního amerického právníka Eda Fagana, který chtěl nejprve žalovat ČEZ za utajování dokumentů a rok nato „zjistil“, že palivo dodávají do JETE japonští teroristé. Momentem, který rozhněval i Čechy, kteří se jinak o veřejné věci nezajímají, byly blokády hranic. Češi se cítili být poškozeni ve svých základních právech. Navíc mohli jen bezmocně přihlížet, poněvadž česká vláda jim pomoci nemohla a rakouská nechtěla. Blokády postihly zejména lidi žijící a pracující po obou stranách hranic. Rakouský občanský a politický aktivismus dosáhl pravého opaku, než očekával. Nevyvolal obdobné protesty na české straně, ale posunul otázku dostavby JETE z politické a expertní roviny do pozice obhajoby národních zájmů. Poté, co ke konci 90. let podpora českých občanů jaderné energetice klesla pod 50%, tedy na historické minimum, se rakouským nátlakem změnila opět v její jednoznačnou podporu.⁸

Ze studie AMO vychází zajištění dodávek energie jako zdaleka nejvýznamnější zahraničněpolitické téma.⁹ Pro 99 % respondentů je a v blízké budoucnosti bude otázka energie významnou či spíše významnou, zatímco např. kontrolu finančních trhů a nekontrolovatelnou migraci označilo za významný problém o 10, resp. 20% respondentů méně. Průzkumy dlouhodobě potvrzují stabilní a vysokou podporu českých občanů zachování, rozvoji a výstavbě jaderné energetiky. V Evropě jsme dokonce s Litevci s 64 % na špici v jejím pozitivním hodnocení, Rakušané naopak se 14 % na předposledním místě před Kypřany. Evropský průměr činí 44 %.¹⁰ Nesoulad mezi oběma zeměmi je očividně značný. K dokreslení této skutečnosti lze uvést, že dokonce ani voliče a příznivce české Strany zelených nelze považovat za jednoznačné odpůrce jaderné energie. Přestože oficiální programová politika i převážná členská základna se vymezuje vůči jádru, její voliči jsou z 42 % pro jeho využití.

Shrme-li fakta, označují české elity dodávky energie za nejvýznamnější agendu, které by se politici měli věnovat, občané požadují zachování soběstačnosti ve výrobě elektřiny a jako nejdůležitější zdroj ke splnění požadavku vidí jadernou energii. Navíc je podpora jaderné energie v ČR stabilně vysoká, a to i celoevropském kontextu. Rakouské ideologické tažení

⁷ „Zwiespältiger Prüfbericht über Temelín“, Oberösterreichische Nachrichten, 10. listopadu 2000, 1.

⁸ <http://www.cez.cz/cs/vyroba-elektriny/zvazovana-dostavba-elektrarny-temelin/postoj-ceske-verejnosti-k-jaderne-energetice.html>

⁹ <http://trendy.amo.cz/>

¹⁰ <http://www.cez.cz/cs/vyroba-elektriny/zvazovana-dostavba-elektrarny-temelin/postoj-ceske-verejnosti-k-jaderne-energetice.html>

za bezjadernou Evropu proto nevyhnutelně napáchalo v oboustranných vztazích velké škody. Navíc bylo kontraproduktivní. V roce 1999 začala podpora dostavby JETE i obecně jádra klesat. Náklady na dostavbu začaly neúměrně stoupat a množily se i hlasy o nepotřebnosti dvou jaderných bloků vzhledem k redukci těžkého průmyslu a snížení energetické náročnosti průmyslu. Jenže kritické hlasy byly umlčeny angažováním se Rakouska v otázce. Tím, že se problém polarizoval podél hranic a nikoli na základě pozitivního či negativního přístupu k jaderné energii, ztratili čeští odpůrci půdu pod nohama.

Výsledkem rakouského protijaderného aktivismu je i rozšířená představou Čechů o Rakušanech jako pokrytcích, kteří na jedné straně pranýřují Česko (nebo Slovensko) za výrobu elektřiny z jádra, na druhé straně ale nejsou schopni si z vlastních zdrojů zajistit soběstačnost. Už dvacet let jsou čistým importérem elektřiny, zejména z Německa a Česka, a v blízké budoucnosti se na tomto faktu nejspíš mnoho nezmění, jen vzhledem k odstavení jaderných elektráren v Německu ještě naroste závislost na České republice. Ačkoli se Rakušané díky vodním zdrojům mohou pochlubit nejvyšším podílem „zelené“ elektřiny v Evropě, jejich pozitivní bilance je snižována právě odběrem elektřiny (včetně jaderné, čemuž se nelze vyhnout) ze zahraničí. Snížit import by pomohla pouze velká mohutná výstavba moderních paroplynových elektráren.

Lepší obraz si Rakouskou nevytvořilo ani ochránářským přístupem zvláště na pracovním trhu. Česko i ostatní postižené země chápaly takový krok ze strany Rakouska nebo Německa jako „vzobávání rozinek“, kdy ekonomicky silnější partner využije své kapitálové převahy k prosazení se na trhu, ale negativa již odmítá akceptovat. Silnější partner s radostí vydělá na levnější pracovní síle montováním součástek pro domácí firmy, ale nabytý standard si nenechá snížit příchodem cizí pracovní síly ochotné pracovat za méně. U Čechů sice v žádném případě nehrozil masový odliv do sousedních zemí, nicméně přechodným omezením se cítili uraženi, poněvadž byli stavěni do role ekonomicky nevyspělé země, která neuživí své obyvatelstvo a ti musí houfně odcházet do zahraničí za prací a živobytím.

Nekonzistentnost rakouské zahraniční politiky

Obrazu Rakouska uškodila i mnohotvárnost rakouské politiky. Přestože ministerský předseda Schüssel nebo ministryně zahraničí Ferrero-Waldner vystupovali konstruktivně a s ochotou ke kompromisu, byla jejich pozice podkopávána jak ze strany koaličního partnera, opozice i parlamentu, ekologických aktivistů, tak i z vlastních stranických řad, čímž mám na mysli zejména lidovecké hejtmany v Dolním a Horním Rakousku, disponující tradičně silným postavením ve spolkové zemi i ve vlastní straně. V souboji o voliče, tzn. o to, kdo přesvědčí, že nejlépe hájí protijaderné zájmy Rakouska v zahraničí, se zapomělo na důvěryhodnost a image Rakouska u zahraničních partnerů. Vnitrostátní mobilizace voličů a politická soutěž se tak neblaze promítla do zahraniční politiky a do její recepce v zahraničí.

Pro Čecha neznalého rakouského politického prostředí bylo těžké se orientovat v důležitosti vyjádření jednotlivých politiků. Mohl věřit předsedovi vlády a jeho ujištění o zájmu Rakouska na vstup ČR do E,U nebo se spíše měl obávat výzvy parlamentu, vládních politiků a hejtmanů spolkových zemí ke spojení otázky spuštění elektrárny se vstupem do unie? Proto výsledek lidového hlasování Veto proti Temelínu, jež podepsalo téměř 1 mil. občanů, vyvolalo v Česku šok. Málokdo se totiž orientuje v rakouské vnitřní politice a neví, že lidé

hlasování není závazné a musí se pouze projednat v parlamentu, kde však nemá šanci na úspěch, poněvadž hlasování podporovala (a iniciovala) pouze Svobodná strana.

Zhoršení vztahů lze proto očekávat, jakmile se do vlády dostanou zástupci buď Strany zelených, nebo FPÖ a BZÖ. Aby dostáli slibům daným voličům - hájit zájmy životního prostředí, resp. národa -, budou muset jít do konfliktu s umírněnějším vládním partnerem, jak jsme toho byli svědky před deseti lety.

Je Rakousko střední Evropa?

Úřad ministryně zahraničí Ferrero-Waldner inicioval na začátku nového milénia program Regionální partnerství. „Sankce“ uvalené na koalici lidovců se svobodnými Rakousku jasně ukázaly, že Rakousko v rámci Evropské unie potřebuje pevné spojení. Inspirovalo se u podobných zájmových uskupení jako Skandinávie (nově včetně Estonska), Beneluxu nebo středomořských států. Rakousko hledalo spojení v prostoru bývalé habsburské monarchie, ale alternativu již existující Visegrádské čtyřky se mu nepodařilo vytvořit. Česko se nijak aktivně nehrnulo do budování struktur Regionálního partnerství, vidělo v něm duplikát Visegrádu bez další přidané hodnoty.

Češi ostatně vnímají Rakousko jako střední Evropu jen velmi zdrženlivě. Společnou středoevropskou monarchistickou zkušenost překryly válka, železná opona a odlišný životní standard. S Polskem, Slovenskem a Maďarskem Čechy pojí porevoluční transformační zkušenosti s privatizací, politickou nestabilitou a korupcí a souběžné směřování do Evropské unie. Z pohledu Čechů patří proto Rakousko z uvedených důvodů obecně k západní Evropě („protože se tam žije mnohem lépe“) nebo k německému jazykovému prostoru. To samozřejmě neznamená, že by bylo možné Visegrád nějak idealizovat, ostatně jako nátlaková zájmová skupina vystupuje v unijních strukturách zřídka. Určitá forma těsné středoevropské platformy je tak zjevně teprve ve vývoji.

Benešovy dekrety

Po otázce jaderné energie je otázka odsunu/vyhnání Němců z českých zemí snad nejpalčivějším bodem vzájemných vztahů. Mnohem dramatičtěji probíhá s Německem, resp. Bavorskem, kde žije nejpočetnější skupina sudetských Němců a jejich potomků. V Rakousku se usídlilo asi 120 tis. sudetských Němců. Větší části příchozích se Rakušanům podařilo zbavit jejich odsunem dále do americké zóny v Německu, sami si totiž s nimi nevěděli rady.

O vzednutí emocí v této věci se tradičně postaral Jörg Haider. V roce 1998 srovnal pronásledování Židů s odsunem sudetských Němců. Dle Haidera jsou požadavky Židů na odškodnění okamžitě splňovány, zatímco stejně oprávněné požadavky Němců jsou odbyty výzvou k tlusté čáře za dějinami. V roce 1999 odmítl vstup Česka a Slovinska v případě, že zachovají v platnosti zákony odporující lidským právům (Benešovy, resp. Avnojské dekrety).

Ačkoli zastánců odsunu a Benešových dekretů v Česku ubývá, nelze v nejbližších letech očekávat vstřícnější postoj Česka. Za spravedlivý dnes považuje odsun zhruba polovina Čechů, před deseti lety více než dvě třetiny. Zachování dekretů si však přeje přes 60 % tázaných. Roli hraje stále větší odstup od válečných a poválečných událostí a komunistické propagandy, diferencovanější historický pohled dějiny, větší sebekritičnost zvláště mladších a středních ročníků vůči vlastnímu národu a postupný odchod starší nesmiřitelné generace.

Stereotypy však jsou silně a mají tendenci přetrvávat i generační změny. Bývalý premiér Zeman označil sudetské Němce za pátou kolonu, kteří zradili vlastní stát, což se i v době míru trestalo smrtí – a s jeho názorem se stále ztotožňuje většina obyvatel. Meziválečné Československo se mohlo dle Čechů pyšnit nejvyspělejší politickou kulturou a nejvstřícnější politikou vůči národnostním menšinám v regionu i celé Evropě. Velkoněmecká tradice a Hitlerem probuzená touha po německé dominanci v Evropě sudetské Němce zlákala a ti se otočili k československé republice zády. Republiku nejen zradili a pomohli rozbít, ale aktivněji než říšští Němci se podíleli na útlaku českého lidu. Za všechny bývá uváděn K. H. Frank, šef sudetoněmecké župy a organizátor vypálení obce Lidice a dalších teroristických aktů vůči českému lidu. Češi proto vždy při jednání na mezistátní úrovni zdůrazňují kauzalitu událostí, které vyvrcholily tragédií na sudetoněmeckém obyvatelstvu, ale musí být viděny prismatem rozbití republiky, okupací a války.

Češi dekrety nemohou fakticky zrušit, sbíhá se zde více důvodů. Důležitý je prvek vlastenectví a hrdosti. Češi byli po válce na straně vítězů a nenechají si diktovat podmínky od poražených. V Česku je dále velmi zakořeněným zvykem svalovat odpovědnost za odsun Němců na spojence a jejich dohodu z Postupimi. A nesmí se opomenout právní důvody a teoretická možnost masového zpochybnění vlastnických vztahů, narušení právní jistoty a stability právního systému. A v neposlední řadě je omluva nebo nějaká forma rehabilitace politicky nepřijatelná kvůli voličům.

Mnozí rakouští politici, za všechny opět ministryně zahraničí Ferrero-Waldner, vystupovali vstřícně, nedávali ultimáta a ani nevyhrožovali. Pro další uklidnění situace by však uvítali nějaké gesto ze strany České republiky, jehož se však nedočkali.¹¹ Ažbývalý sociálně demokratický premiér Paroubek naznačil možnost omluvy a odškodnění pro aktivní antifašisty.¹² Samotní Němci a Rakušani zaujali k návrhu rezervovaný postoj, viděli v něm diplomatický trik před návštěvou Vídně a snahu o rozdělení sudetských Němců. Podle nich nelze rozdělovat sudetské Němce na dobré a špatné. Veškeré podobné snahy nemají v dohledné době šanci na úspěch i pro odpor široké veřejnosti a myšlenkovou spřízněnost volených zástupců a voličů v dané otázce. Pokud by nějaký politik zastával odlišný názor, raději si ho z pragmatických důvodů nechá pro sebe. Rakouská strana by měla čekat na vhodný okamžik i vhodné personální protějšky, kteří mají morální integritu, odvahu a popularitu mezi občany, takže by jim takový krok uškodil minimálně.

¹¹ „temelín-Diskussion total verfehlt, Salzburger Nachrichten, 29. března 2002, 2.

¹² http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2005/07/050712_cz_paroubek_germany_1745.shtm

Rakousko jako oblíbená destinace - a země jako každá jiná

Rakousko představuje pro Čechy mnohem zajímavější cíl na dovolenou než Česko pro Rakušany, snad vyjma Prahy. Důležitou roli hrají samozřejmě alpské velehory, navštěvované jak v letních, tak i v zimních měsících. Rakušané mají spádovou oblast spíše v Itálii, která jim nabízí velehory i pláže. Češi oceňují nejen krásu přírody, ale i kvalitu služeb, čistotu a vstřícný přístup. Vzhledem k srovnatelným cenám při trávení dovolené v České republice vítězí právě kvalita na straně Rakouska. Češi se tedy nebojí navštěvovat Rakousko.

Prezident Václav Klaus vícekrát poukázal na mnohvrstevnatost styků mezi Českem a Rakouskem a vymezil se proti zužování oboustranných vztahů jenom na otázku JETE. Například dostavba dálnice spojující Brno s Vídní je pro něj mnohem významnější téma.¹³ Je bezesporu nutné nahlížet vztahy komplexně a uvědomit si nebývalou intenzitu osobních, vědeckých, expertních nebo obchodních kontaktů a populisticky vyhoceným sporům věnovat pouze pozornost, jakou si zaslouží.

Přežívání nevráživosti

Oba národy si jsou vědomy negativního postoje souseda. V novinách se čtenář čas od času může dočíst, že Rakušané si nás nejméně ze všech přáli v EU, že máme u sousedů již od 19. století nálepku sluhů a podomních prodejců a od 90. let přibyla ještě nálepka zlodějů. Kriminalita, organizovaný zločin, prostituce, kasina a nevkusné trhy v pohraničí na začátku 90. let nebo nájezdy českých lapků v rakouských obchodech se v myslích Rakušanů zakořenily. Češi si tento fakt uvědomují a popuzuje je.

Češi mají tendenci velmi citlivě posuzovat kroky rakouských politiků a úřadů. Velkou nevoli proto vzbudilo zadržení uměleckých děl na popud úřadů. Díla byla zabavena ve prospěch firmy Diag Human, která se s Českem soudí o miliardy korun kvůli zmařeným investicím. Podle sociologa Daniela Kunštáta byla exekuce hodnotných děl vnímána jako nepřátelský akt, který bude v myslích lidí dlouho rezonovat a promítne se v neoblíbenosti Rakušanů. Ministr zahraničí Karel Schwarzenberg, který prožil velkou část života v Rakousku, dal exekuci do souvislosti s kriminální nálepkou: „Jsou (Rakušané, pozn. aut.) hlubokého přesvědčení, že u nás krade každý. Proto ani ve sporu s firmou Diag Human nezkoumají, kdo krade více.“ Podobně medializovaná byla kauza zadržení lokomotivy české firmy Škoda, která se soudí s kanadskou firmou Bombardier u arbitrážního soudu v Rakousku. Podobné „zásahy“, jakkoli oprávněné, do českého vlastnictví neblaze působí na image Rakouska v Česku. Na jedné straně je správné pojmenovávat nevyřešené problémy mezi oběma národy a mluvit o tom, že se na sebe díváme pohledem plných předpokladů. Na straně druhé neustálé připomínání oboustranné nevráživosti vytváří pocit „vrozeného“ či „dědičného“ antagonismu.

Cesta ke smíření

Artikulaci problémů musí následovat aktivní řešení. Na prvním místě by měli jít příkladem nejvyšší političtí představitelé obou zemí. Nevyužitou šancí je přítomnost šlechtice a česko-švýcarského občana v současné vládě, Karla Schwarzenberga. Bohužel se přes mnohá očekávání ukázal jako nepříliš přínosný pro zahraničněpolitickou agendu.

V česko-rakouských vztazích nelze požadovat nemožné, jako např. zrušení Benešových dekretů nebo uzavření JETE. Požadavky i reálné kroky musí být reálné. Ze strany Čechů bych očekával gesto vůči sudetským Němcům. Oprášit by se mohl nápad Jiřího Paroubka o odškodnění německých antifašistických bojovníků, kteří přišli o majetek a občanství. Postavení pomníku zabitých civilistů při tzv. pochodu smrti z Brna na konci války a pozvání rakouských i německých představitelů by také bezpochyby mělo smířující účinky.

Možností je také vzdát Rakousku určitou formou díky za poskytování azylu politickým uprchlíkům z komunistického Československa. Existuje mnoho způsobů, včetně spektakulárních, mediálně vděčných a přitom důstojných akcí (připomeňme si pokleknutí Brandta ve Varšavě), která by dala najevo respekt k druhému i ochotu k dialogu. Rakušané by se na druhou stranu měli smířit s odsunem Němců jako historickým, jakkoli nespravedlivým (dějiny takové mnohdy jsou) faktem i s českou preferencí spoléhání na využití jaderné energie.

Rakousko i Česko jako malé národy lpí o to silněji na událostech, které vtělily do moderní národní mytologie. Rakušané oslavují již přes třicet let své rozhodnutí nespustit Zwentendorf do provozu a chtějí „čistý“ způsob získávání elektřiny šířit i za hranicemi. Češi dosáhli neospravedlnitelným odsunem sudetských Němců svého snu, čistě národního státu, ale své konání nemohou snížit konstatováním toho, že Němce chtěli vyhnat, ale musí alibisticky zdůrazňovat odsun jako spravedlivý akt za okupaci a válku. Odpoutání se od mytologického vyprávění předpokládá překonat vlastní sebestřednost, vzít v potaz i zkušenosti jiných a rozšířit si obzory. Ustoupení z „nedotknutelných“ pozic nemusí nutně znamenat porážku (nanejvýš vlastního ega), ale spíše vítězství pro všechny zúčastněné.

Použitá literatura:

- Emil Brix, Ernst Bruckmüller a Hannes Stekl, *Memoria Austriae II. Bauten, Orte, Regionen* (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 2005);
- Gernot Heiss, *Česko a Rakousko po konci studené války: různými cestami do nové Evropy* (Ústí nad Labem : Kaiserová Kristina - Albis International, 2008);
- Vít Hloušek, Zdeněk Sychra a Michal Kořan, *Rakousko v evropské a středoevropské politice* (Brno : Masarykova univerzita, 2004). Oliver Rathkolb, *Die paradoxe Republik. Österreich 1945 bis 2005* (Wien: Paul Zsolnay Verlag, 2005);
- Oliver Rathkolb, *Die paradoxe Republik. Österreich 1945 bis 2005* (Wien: Paul Zsolnay Verlag, 2005).